

„MINT EGY ÉGŐ KARD LAKIK BENNEM”*

Federico García Lorca arcképe Nagy László műveiben

JÁNOSI ZOLTÁN

A rokon léleknek a délnyugati irányba több száz kilométert, az időben visszafelé pedig több évtizedet átkaroló szeretetével a spanyol költő felé forduló Nagy László a (több mint harminc) műfordításon túl is rengeteget tett, hogy *Federico García Lorca* pályájának értékeit (*Radnóti Miklós, András László, Tolnai Gábor* és *Benyhe János* úttörő munkái után) tovább tudatosítsa. Nem egyszerűen csak lefordítja műveit, hanem széleskörűen tájékozik is a szerzőről. Olvassa és színpadon is megtekinti drámáit, értelmezi *Góngora-tanulmányát* és egyéb tárgyú írásait.¹ *Lorca* címmel a hatvanas évek végén verset is ír róla, amelyben a „csodák korát” álmodó bátor férfi emlékét fogalmazza műbe.

Álmodom a csodák korát
hol a halál se halál
kaszabolt fejek ti dicsők
véres hó suhog alá
hol a szalagok közt tovább
dalol a metszett torok
zsugorodnak zsoldos-pofák
rogynak a ló-tomporok

hol a tépett haj s hó-zene
seregre tébolyt hozó
tábornövek fulladnak el
s nem tud elállni a hó
királyi arc attól bomol
fekélye minden pehely
hol naiv álom teljesül
bűnös a bűnért felel

A spanyol költőről írott értelmező (*Kis krónika a fordításról*, 1962) és emlékező esszéiben (*Nincs bocsánat*, 1964) „tárgyiasság és költőiség, ismeretközlés és jelképesség... segíti egymást.” Egyszerre világítja meg velük „a lorcai mű harmóniáját” és tragikumát.² A spanyol költő műveinek fordítása és olvasása közben egyre bensőségebb viszonya alakul ki az alkotóval. „*Rokonomnak érzem régóta García Lorcát* – rögzíti a *Kis krónika a fordításról* című írásában. – *Bár a teljes költői arculatnak sokáig csak néhány szimpatikus vonását ismerhettem. Végül is az 1957-es Lorca-kiadás bemutatta a nagy költőt és a remek drámáiról. Tavaly Tolnai Gábor kérésére lefordítottam a „Siratóének Ignacio Sanchez Mejias torreádor fölött” című nagyszabású versét. Így még közelebb kerültem hozzá. E fordításban én öt sirattam.*”³ – fogalmazta meg az íróval történt megismerkedésének és a *Siratóének* lefordításának körülményeit, már a *Cigányrománcok* fordítása közben. Az

* *Federico García Lorcát* kereken hetven éve, 1936. augusztus 19-én végezték ki a spanyol falangisták. A magyar költészetre is kivételes erővel ható alkotóra *Jánosi Zoltán* írásával emlékezünk.

andalúz alkotó „merészségének, tűzének, tündérkedésének” korai párhuzamait a magyar költészet megelőző századaiban: Balassi, Csokonai, Ady verseiben fedezte fel.⁴

A *Kis krónika a fordításról* García Lorca költői jelentőségét értelmezve még a fordítói munka műhelygondjaiba is beavat. „Kicsit félek az azonos asszonánc-rímektől. Ez a spanyol románcban hagyomány. Képesek egyetlen rimpárral a végtelenségig verselni. A Szent Rafaelben egyszer átvált, ezt értem, mert a kétarcú Córdoba-ról beszél. A Szent Gáborban szintén átvált egyszer, de az okát kitalálni nem tudom. A spanyol csendőrök románcában, ez a leghosszabb vers, végig egy rímet használ. Tiszta zenei kompozíció. A lovas Don Pedro komédiája, itt legalább háromszor átvált, logikus. Nekik az egyríműség afrikai, ázsiai dobszó, vontatottsága végül is izgalom, nagyfeszültség. Attól függ, mit kísér. Szerelem a hűséges fordítást, ragaszkodik az eredeti rímeléshez, sőt sok esetben a spanyol rimhangzókhoz is.”⁵ A *Nincs bocsánat* című írás – megrázó erővel – a múlthatatlan, az egyetemes érték és a barbár erőszak ütközését szembesítve García Lorca életének utolsó pillanatait eleveníti fel.

E két meghatározó művén kívül Nagy László egyéb prózai írásait is átfonják a *García Lorca* életére és művére történő utalások. Nevét, sorait gyakran idézi fel naplójában, művészeti tárgyú írásaiban, nyilatkozataiban.⁶ Élete utolsó éveiben azzal is hozzájárul a költő még gazdagabb magyarországi megismertetéséhez, hogy (*András László* után) a szolnoki színház kérésére 1975-ben ő is magyarra fordítja a *Bernarda Alba házát*.⁷

A *García Lorca-életmű* nemcsak művészi, hanem elméleti értelemben is nagyszabású kihívást jelentett számára. A nagy andalúz rokon írásainak mély ismerete: a románcról, a *cante jondo*-ról, a cigányfolklórról, a duendéről írott gondolatai e fogalmak egyszerre lorcai és világirodalmi kulcsszerépére mutatva tükröződnek vissza esszéiben. Nemcsak a fordítói gondosság érdekében, hanem az egész magyar kultúra számára is értelmezi és tovább tágitja a *cante jondo*, a *duende* és a *spanyol románc* fogalmait. „A magyar költő Lorca elméleti igényű írásaiból legjobban a duendéről írott tanulmány ígérte meg. (...) A halállal örök küzdelemben álló Nagy László... elméleti támaszt találhatott sejtelméihez Lorca táncosokat, énekeseket, halálos küzdelmeket idéző példáiban. (...) A Lorca által elemzett és műveiben megteremtett *duende* Nagy Lászlónak éppen azt a képességét, hajlamát erősítette, amely Ady költészetében honi elődöt is talált: túllépni a fegyelmezett ráció szűkös terein, megnyitni a poézis titkosabb övezeteit is.”⁸ A duendéről a spanyol szerző nyomán a maga költői gyakorlatán is mélyen iskolázott értelmezést ad. „A *duende* valami tüzes kobold, és nem múzsa, nem angyal. (...) Hol a *duende*? A vér legutolsó szobájában s az igazi harcot vele kell megvívni. Íme a poéta doctus e játékos, de borzongató elmélettel az igazi művészet eredetéhez jut, ahol már a tudós megnémulni kényszerül” – írja az andalúz lírikus egyik fő poétikai ösztönzőjéről.

A teljes *García Lorca-életműnek* – beleértve a képzőművészetit is – nemcsak alapos ismerete, hanem a legmagasabb szintű intellektuális feldolgozása tárulkodik fel Nagy László gondolataiból. „Lehetne leltározni és latolni külön-külön a nagy tűz verseket és drámákat, a költészet doktorára valló tanulmányokat, és mert az életműhöz tartoznak: a vérbojtos szürrealista rajzokat is. (...) Lorca az öt érzék poétája. (...) Alkotói nyugtalansága tiszteletre méltó és figyelmeztet: »Mindent inkább, mint mindig ugyanazt a tájat nézni!» (...) Doktorsága pedig olyan természetű, hogy például a 400 évig értetlennek vélt Góngorát, a metaforák barokk mesterét értelmezni tudja. Törvényeit fölfedve nemcsak bájolja oktat, hanem okul maga is. Mert Góngora nélkül románcai nem volnának ilyenek. A cse-

lekmény csak váz, tudatosan rejtji, a románc döbbenetét a képek adják. (...) Manuel de Falla, zene és zeneelmélet neki csak azért kellett, hogy fölfedezze magának az igazi cigánydalt, a cante jondót, mint a szenvedély éjszakáját, ahol középszer nincs – hogy ez a dal a lírában példája legyen.⁹ Íme Nagy László miniatűr portréja a *Síratóének* szerzőjéről!

García Lorca alkotói teljesítménye generálón hat Nagy László további költői fejlődésére is. Felismeri benne a széleskörűen – a zene, a képzőművészet, a népi kultúra, az irodalomtörténet, az esztétika világában – egyaránt tájékozott, európai jelentőségű gondolkodót, aki műveiben egy szenvedő ország égető társadalmi és szociális kérdéseit is a világirodalom színvonalán volt képes megjeleníteni. „Jellemző, hogy csupa olyan vonásokat emel ki” Nagy László García Lorca írásaiból, „melyek visszafogottabban, de felismerhetően benne vannak saját költői karakterében vagy költői vágyaiban.”¹⁰ A magyar költő összességében olyan univerzális érvényű példázatot és erőt lát meg García Lorcában, amit korábban (az 1950-es évek közepétől) Bartók Béla jelentett számára. A *Síratóének* szerzőjében saját törekvéseinek világirodalmi előképére, forrásaira ismer. Különösen a 60-as évek elejétől a spanyol alkotó hatása hasonló erejű a lírájára, mint indulásakor a népköltészet volt. „Lorca tanulmányozása és fordítása Nagy Lászlóban éppúgy belső hajlamot szabadított fel, mint korábban a népköltészet.”¹¹ Domokos Mátýás egyenesen úgy fogalmaz, hogy Nagy László „a tanult költő iskoláját József Attila, külföldi egyetemét pedig García Lorca műhelyében járta ki, mint annak fordítója.”¹² Görömbei András sorra veszi, és részletesen is értelmezi García Lorca örökségének legfontosabb elemeit a Nagy László-líra formálásában. „Szó sincs arról, hogy Nagy László utánozni próbálná, de bizonyos, hogy abban a szemléleti gazdagodásban, amelyik költészetében 1956 után egyértelműen nyomon követhető...szerepe van a cante jondo, az andalúz mélydal olyan vonásainak, mint a kötetlenebb ritmuselv, a „beszélt skála” s még inkább az ősiség és a szenvedély.”¹³ García Lorca ösztönzését Nagy László látomásos-metaforikus dalai az intenzitásnak olyan fokán kamatoztatják, hogy ez verseinek ontológiai sokrétűségében, polifon struktúrájában, dinamizmusában poétikailag is megragadható kifejezést nyer.¹⁴

A világhírű andalúz író felismeréseivel rokon fogalmak és a tőle megtanult lírateremtő elvek Nagy László egész költészetében kitapinthatók. A duende fogalmi tartalmához jár például nagyon közel a magyar poétának az az értelmezése, amit 1965-ben, már a *Síratóének* lefordítása után, a népköltészet korszerű alkalmazási lehetőségeiről adott: „A folklórban az édes és könnyű sablon helyett kerestem az összetettebb, dinamikusabb szöveg- és dallamritmust, az abszurditásig teljes képet, a szentségtörést, a komor, de szabad lelkiületet.”¹⁵ Az a fogalomsor is egyértelműen a duende fogalmának holdudvarából emelkedik fel, amivel később Csoóri Sándor Nagy László költészetének belső erejét jellemezte. „Mi ez az erő?”, „Szerintem ugyanaz, ami a villámoké, ugyanaz, ami a káromkodó szájaké, a megfeszítve is reménykedőké, a féreg nélküli dicsősége, a magaslati hóé, ugyanaz, ami az öntöttvasé, a királyokat perzselő lángoké, ugyanaz, ami a romlással szembe szegülő értelemé.”¹⁶ Domokos Mátýás szó szerint a duende fogalmát használja Nagy László költészetének értelmezésekor. García Lorcát is hosszan idézi, amikor „a halállal élék s nem kenyérrel” („vivo de muerte, no de pan”; Versión Éva Tóth y David Chericían) gondolatát megfogalmazó magyar költő belső ragyogásáról beszél. „Hogy mi ez a duende? García Lorca hosszú tanulmányt szentelt ennek. (...) A duende lényegéhez tartozik, tegyük hozzá Lorca szellemében, hogy nemcsak a világban kinn ólálkodik, hanem – mint

Nagy László naplójába följegyezte –: »Mint egy égő kard lakik bennem, s lassan a szívemig ér.«¹⁷

A duende mellett természetesen a cante jondo hangütése, a románc spanyol műfaja és minden bizonnyal Lorca *Don Luis de Góngora-értelmezése* is hozzájárult a Nagy László-líra szinképének további alakításához. „Eredendő természetlátásának, gazdag tárgyi szépségének adhatott szabadabb szárnyalást a cante jondo Lorca által megcsodált „nagyszerű panteizmusa.”¹⁸ „A spanyol románc pedig a hosszú énekek formálását segítette. (...) A hosszú ének műfajának teljesebb kimunkálásához (...) ösztönzést Lorca Góngora tanulmányából is meríthetett.”¹⁹ Nagy László költői világában „az álom látomás-teremtő képzeletének” intenzitása erősebb lett a Garcia Lorca-fordítások megszületése után.²⁰

S a spanyol lírikus művészetét továbbgondolva, verseinek legkiválóbb magyar tolmácsolója a költő világirodalmi hatását is a korszerűség aktuális távlatáiban mérte föl. „Napijainkban Ginsberg, a beatnik-költő azért tud oly megrendülten üvölni, mert két nagyság szolgált neki talapzatul: Whitman és García Lorca.”²¹ S nemcsak az újítót, hanem a múlt értékeire figyelő, szintézisalkotó művészt is nagyra becsülte benne.²² A nemzete sorsát – annak meghatározó tradícióival együtt – világirodalmi horizontra emelő költő alakjával önmaga legbensőbb törekvései miatt azonosult. „Nem ismert országhatárt, mégis eredendően spanyol.” „A spanyolok drámájának micsoda feszültségét adja csak ebben a két sorában is: »Ó, fehér fal, Spanyolország! / Ó, kín fekete bikái!« („Oh blanco muro de Espana! / Oh negro toro de pena!.”)²³

Nagy László megbocsáthatatlan tettnek: „a zsarnokság bűnének, az emberiség szégyenének” tekintette García Lorca meggyilkolását. Szívfájdító sorokban emlékezett meg a költő utolsó óráiról. „Nincs bocsánat a halálnak, mert García Lorcát idő előtt elvette tőlünk. Nem bocsátunk meg a halál ibériai kupecének és hentesének, mert Lorcát az enyészet konyhájára lökte. (...) Mikor kísérték a csendőrök, a szeme könnyes volt, azt mondják. Félt volna a haláltól? Nem hiszem. A riadalom nem a férfié lehetett, hanem a költőé. A megiratlan dalok, a füsttő vált ábrándok, tervek mardosták azokat a fekete szemeket. Nincs bocsánat a halálnak.”²⁴

J e g y z e t e k

1. Görömbei András *Nagy László-monográfiája* részletesen tárja fel Nagy László García Lorca elméleti életművébe történő elmélyülésének fokozatait és a sajátjával rokon művészeti elveinek felismerését. Vö.: Görömbei András: *Nagy László költészete*. 1992. 173-177.
2. Vasy Géza: *Nagy László*. 1995. 221. Például ezzel a képpel is: „ott lebeg valahol vörös por és fekete ég közt, mint egy szerelemtől mérgezett pacsirta.” = U. o.
3. Nagy László: *Kis krónika a fordításról*. In: Nagy László: *Adok nektek aranyvesszőt. Összegyűjtött prózai írások*. Válogatta és szerkesztette Kiss Ferenc. A képanyagot összeállította Nagy András. 1979. 107.
4. U. o.
5. U. o. 108.
6. *Krónika-töredék*. Nagy László naplója 1975. február 14-től 1978. január 29-ig. 1994. 1976. január 28. 184.; *Korszerű költészet, hagyomány és közönség*, 75.; *Versfordításaimról*, 125.; *A költő nem*

- tévedhet 46. = Valamennyi írás: In: Nagy László: *Adok nektek aranyvesszőt. Összegyűjtött prózai írások.* Válogatta és szerkesztette Kiss Ferenc. A képanyagot összeállította Nagy András. 1979. .
7. 1975. július 1-jén rögzíti naplójába: „*Elvállaltam Lorca Bernarda-házát, a nyáron lefordítom.*” = Krónika-töredék. Nagy László naplója 1975. február 14-től 1978. január 29-ig. 1994. 72.
 8. Görömbei András, i. m. 176-177.
 9. Nagy László: Nincs bocsánat. In: Nagy László: *Adok nektek aranyvesszőt. Összegyűjtött prózai írások.* Válogatta és szerkesztette Kiss Ferenc. A képanyagot összeállította Nagy András. 1979. 110-111.
 10. Görömbei András, i. m. 175.
 11. U. o. 174.
 12. Domokos Mátyás: Tálts Babilonban. In: *Havon delelő szivárvány. In memoriam Nagy László.* Válogatta, szerkesztette, összeállította Görömbei András. 2000. 280.
 13. Görömbei András, i. m. 176.
 14. Vö.: Görömbei András: Nagy László organikus költői világa. In: *Havon delelő szivárvány. In memoriam Nagy László.* Válogatta, szerkesztette, összeállította Görömbei András. 2000. 320. „*Gyaníthatóan a García Lorca-i képalkotás-mód meghódítási kísérleteiből erednek Nagy László költészetének, szépség maximumra való törekvésének legvitathatóbb jegyei, „izomlázai.”*” = Domokos Mátyás i. m. 281.
 15. Interjú, 1965. Kérdező Katona Éva. In: Nagy László: *Adok nektek aranyvesszőt. Összegyűjtött prózai írások.* Válogatta és szerkesztette Kiss Ferenc. A képanyagot összeállította Nagy András. 1979. 54.
 16. Csoóri Sándor: A Zöld Angyal. In: *Havon delelő szivárvány. In memoriam Nagy László.* Válogatta, szerkesztette, összeállította Görömbei András. 2000. 195.
 17. Domokos Mátyás, i. m. 285.
 18. Görömbei András, i. m. 176-177. „*S a cante jondo és a Cigányrománcok éjszakája, megint csak erős metamorfózissal, távoli párhuzamként belejátszhatott a Himnusz minden időben kötet fekete színvonulatába.*”
 19. U. o. 176.
 20. V. ö.: Tolcsvai Nagy Gábor: *Nagy László.* 1998. 155.
 21. Nagy László: Nincs bocsánat. In: Nagy László: *Adok nektek aranyvesszőt. Összegyűjtött prózai írások.* 111.
 22. U. o. „*Noha mindig új csapásra tört e nyughatatlan spanyol, nemcsak szenvedéle, de összegező ereje is segítette. Mert legnagyobb verse is, a Siratóének, költői eredményeinek hatalmas ötvöze-
te.*”
 23. U. o. 111-112.
 24. U. o. 112.

